

Химия саласының келешегі сараланды

Жуырда Шымкент қаласындағы М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университетінде «Химия – 2026: Ғылым мен өндірістің тұрақты дамуының негізі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өтті. Ғылыми басқосу химия саласын дамыту, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін өндіріске енгізу, халықаралық ғылыми ынтымақтастықты кеңейту мақсатында ұйымдастырылды. Конференция жұмысына мемлекеттік орган өкілдері, академик, ғалым, жоғары оқу орындарының басшылары, кәсіпорын мамандары мен жас зерттеушілер қатысты.

Алқалы жиын алдында М.Әуезов атындағы ОҚУ Басқарма төрағасы-ректор Дархан Ахмед-Заки, «Мұнай өңдеу және мұнай химиясы» ҒЗИ бас директоры, ҰҒА құрметті президенті, академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Мұрат Жұрынов бастаған бір топ ғалым қазақтың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов ескерткішіне гүл шоғын қойды. Әрі қарай қонақтар оқу орнының химия саласындағы ғылыми жетістіктерімен, жобаларымен танысып, «Химиктер туына» өздерінің естелік қолтаңбасын қалдырды.

Конференцияның салтанатты ашылуында университет ректоры Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбектің құттықтау хатын оқып берді. Академик М.Жұрынов Әуезов университетінің химия ғылымын дамытуға, қажетті мамандар даярлауға мүмкіндігі мол екенін жеткізді.

Тұжырымдаманың бір тармағында елімізде төртінші МӨЗ салынып, Мұнай-химия институты құрылу керек деген талаптар көрсетілген. Мұнай өнімдерін өңдеудің ғылыми жұмысымен Д.В.Сокольский атындағы жанармай, катализ және электрхимия институты 1969 жылдан бері айналысып келе жатса, енді бұл жауапкершілікті жаңадан құрылған «Мұнай өңдеу және мұнай химиясы» ҒЗИ өз міндетіне алып отыр.

«Қазақстанда мұнай 75–80%-ға, АҚШ-та 95–98%-ға дейін өңделеді. Төртінші МӨЗ мұнай өңдеу көрсеткішін 95%-ға жеткізеді. Зауыттан жанармайдан бөлек, мұнай химиясының көптеген өнімі шығарылады. Атырау, Павлодар, Шымкенттегі МӨЗ-дер терең жаңғыртудан өтті. Соның ішінде Шымкенттің «ПетроКазахстанОйлПродактс» компаниясы үлкен модернизациялық жұмыстар атқарды. Нәтижесінде, мұнай өңдеу өлемі 6 млн м³-тен 12 млн м³-ке өсті»

құрылыс материалдары институты болып құрылған. Соғыс жылдарынан кейін кеңес өкіметі химия саласына бет бұрып, білім ордасы Қазақ технология, артынша Қазақ химия-технология институты болып аталды. М.Жұрынов электрохимия кафедрасының алғашқы түлегі болды. Университте қалып мұғалім болып жұмыс істеп, сол кафедраны басқарды. Студент шағында оқу ордасының қазіргі негізгі ғимаратының құрылысына атсалысты. Ғалым оқу орнын 15 жыл басқарған ректор Сұлтан Сүлейменовтің іскерлігінің арқасында көптеген игі істер атқарылғанын жеткізді. ҚазХТИ қазіргі заманғы ғалымдар мен мамандар керек.

Сондықтан бар үміт – бүгінгі білімді жастарда. Алматы қаласы химия ғылымының орталығы делінеді. Өйткені онда бірнеше іргелі институт бар. Алайда химия технологиясы саласында Шымкенттегі Әуезов университетінің әлеуеті өте зор. Себебі оқу ордасында ғылыми база бұрыннан қалыптасқан. Әрі химия ғылымын зерттеп жүрген ғалымдар бүгінге дейін осында сабақ береді. Сондықтан жастар алдыңғы толқын ағалардың ғылыми еңбектерін жалғастырып, жалпы университет маман даярлау ісіне ерекше көңіл бөлуге тиіс. Оқу ордасының түлегі ретінде мен осыны қалаймын, – деді сөз сөйлеген мамандар.

Сондықтан Шымкент республикадағы химиялық технологияның орталығы болуға тиіс деген ой білдірді академик. Химия ғылымының әлеуетін күшейту үшін Әуезов университеті Мәскеудің Менделеев атындағы химия технологиясы институтымен байланысты нығайту керектігі жөнінде де пікір айтты.

Сонымен бірге конференцияда белгілі ғалымдар Михаил Наурызбаев пен Әбдуали Баешовтер де сөз сөйледі. Бұл азаматтар еліміздегі химия саласы ғылымының дамуына сүбелі үлес қосқан тұлғалар есептеледі. М.Наурызбаев 1988–1991 жылдары қазіргі Әуезов университетінің

химия саласының негізін қалаушы. 2000 жылдан бері Әуезов университетіндегі диссертациялық кеңестің жұмысына белсене араласып, докторанттардың ғылыми еңбектерін талдады.

Конференция аясында осы аталған ғалымдармен бірге академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, техника ғылымдарының докторы, 500-ден астам ғылыми еңбек пен 120 өнертабыстың авторы Абдурауыл Жарменовке де «Университеттің құрметті профессоры» атағы берілді. А.Жарменов – металлургия, минералдық шикізаттарды өңдеу саласында үлкен еңбек сіңірген тұлға. Оның ойлап тапқан технологиясымен алтын қрамдас кендерді, қатқан шайырларды өңдейтін 20-дан астам қондырғы іске қосылды. Ал инновациялық ыстық циониттеу деп аталатын ғылыми жаңалығы елімізде – бірінші, әлемде екінші қолданылған технология саналады.

Ғылыми басқосу барысында қонақтар университет жанынан бой көтерген «Химиктер аллеясының» салтанатты ашылу рәсіміне қатысты. Ғалымдар мен делегация мүшелері талай жыл ректор болып оқу ордасын Қазақстан мен КСРО-ның жетекші университеттер қатарына қосқан тұлға Сұлтан Сүлейменовтің ескерткішіне гүл шоқтарын қойып, рухына тағзым етті. Осы жиында

«Елімізде конституциялық реформа іске асып, жаңа дәуірге қадам бастық. Осындай өзгерістер шағында ғылыми конференцияның ұйымдастырылуын маңызды деп санаймын. Сондықтан басқосудың өтуіне мұрындық болған барша азаматқа, әсіресе университет ректорына ерекше алғыс білдіремін. Жалпы, ел экономикасы күшқуатының тең жартысынан астамы химия саласы мен металлургияға негізделген. Елімізде 100 млн тоннаға дейін мұнай өндіріледі. Оның 20%-ы республиканың 3 мұнай өңдеу зауытында өңделеді. Келешекте ол аздық етуі мүмкін. Сои себебі төртінші МӨЗ салу мәселесі қазір күн тәртібінде тұр», деді М.Жұрынов.

Академик басқаратын «Мұнай өңдеу және мұнай химиясы» ҒЗИ бүгінде осы мәселемен тікелей айналысып жатқанын жеткізді. Ғалым сондай-ақ Үкімет құрған комиссиямен бірге еліміздегі мұнай-химия өнеркәсібінің болашағы жөнінде тұжырымдама әзірлегенін айтты. Бүгінде бұл құжат Үкімет тарапынан бекітілді.

6 млн-нан 12 млн тоннаға өсті. Павлодар мен Атыраудағы МӨЗ-дердің жанғыртудан кейінгі мұнай өңдеу қуаты қосымша 1 млн тоннаға ғана ұлғайды. Төртінші мұнай өңдеу зауытының өндірістік қуаты 10 млн тоннаны құрайды. Сол кезде Қазақстан мұнай өнімдерімен өзін ғана емес, Орталық Азияны да толықтай қамтамасыз етеді. Мұнай дегеніміз – нағыз энергия көзі. Электрокардан басқа кез келген көлік жанармаймен жүреді. Кәсіпорындар отын ретінде мұнайдан шыққан өнімдерді пайдаланады. Қазақстан жерасты қазба байлықтарын шикізат күйінде сатпай, одан дайын өнім жасап шығаратын мемлекет болуға тиіс. Мәселен, елімізде 2 атом электр стансасы салынады. Оған қажетті отын өзімізде өндіріледі. Бірақ уран шикізаты арзан күйінде сыртқа экспортталады. Егер оны өзіміз байытсақ, оның бағасы 3-4 есе өсер еді», деді Мұрат Жұрынов.

Академиктің өзі осы университетте оқығанын ерекше атап өтті. Оның айтуынша, жоғары оқу орны 1943 жылы алғаш рет Шымкент

кеңестік заманда елімізге ғана емес, КСРО-ға танымал іргелі оқу орны болды. Тоқсаныншы жылдардың басында химия саласы құлдырап, инженерлік кадрларға қажеттілік азайған тұста оқу орны бірнеше институтты біріктіріп жаңа университет ретінде ірге қалады. М.Жұрынов Білім министрі болып тұрған кезінде оқу ордасына мемлекеттік мәртебе бергенін атап өтті.

«Химия өндірісі елімізде қайта жанданады. Өйткені мұнай өңдеу көрсеткішін 95%-ға жеткіземіз деп отырмыз. Жаңадан металлургиялық зауыттар іске қосылады. Балқашта өндірілетін мыс – осы металдың әлемдегі ең таза түрі. Тіпті Қазақстанның мысы Лондондағы биржаның эталоны саналады. Осы дәрежеге қайту – біздің міндет. Елімізде алюминий, цинк, магний секілді қазба байлықтардың неше түрі шығады. Енді осы металдарды шикізат күйінде сатпай, одан машина, небір құрылғылар жасап шығарсақ, оның экономикалық тиімділігі 5 есеге дейін артады. Ол үшін ғалымдар мен тиісті

осыны қалаймын», деді академик.

Ғалымның айтуынша, төртінші МӨЗ салуға елімізде 3 өңір үміткерлікке таңдалып отыр. Ол – ең бірінші Атырау облысы. Оның себебі – бұл аймақ мұнай кені шикізатының көзі. Екінші үміткер – Ұлытау облысы. Жаңадан құрылған өңірді көтеру үшін МӨЗ осы облыстан салынуы мүмкін. Үшінші таңдау Шымкент қаласына түсіп тұр. М.Жұрынов төртінші мұнай өңдеу зауыты республиканың үшінші мегаполисінен бой көтереді деген болжам келешекте шындыққа айналуы мүмкін екенін жасырмады. Ғалымның пікірінше, зауытты оңтүстік өңірде салудың бірнеше тиімді тұсы бар. Біріншіден, өз мұнайымыз өңделеді. Егер Ресейге жақын аймақтан бой көтерсе, көрші ел мұнайы тәуелділік туғындауы ықтимал. Екіншіден, Шымкентте жылына 12 млн тонна мұнай өңдейтін алып кәсіпорын бар. Үшіншіден, мұнай саласы өнеркәсібіне қажетті мамандарды Әуезов университеті секілді жергілікті жердегі жоғары оқу орындары даярлап шығарады.

ры қазіргі Әуезов университетіне ректор болған тұсында КСРО Жоғары оқу орны министрлігінің аттестациясынан өтпеді деген желеумен білім ошағына жабылып қалу қаупі төнгенде, сақтап қалған. Сондай-ақ оның кезінде университеттің 8 қабатты оқу ғимараты, зертханалар бой көтерді. ҚазХТИ жанынан мектеп ашып, жыл сайын 300 оқушыны химия, математика пәндеріне тереңдетіп оқытты. Химиялық өндіріс экономикасы және құрылыс индустриясы атты жаңа факультет құрды. Әр жылда Атырау, Маңғыстау облыстарынан 100 маманнан даярлауға арнайы келісім түзді. Электрхимиялық өндіріс технологиясы кафедрасын басқарып, диссертациялық кеңестің мүшесі болды. Ал Ә.Баешов – 600-ден астам ғылыми еңбектің авторы. Ерекше жаңалықтар ашқаны үшін «КСРО Құрметті өнертапқышы» атағын иеленген. Электрхимия, металлургия, экология тақырыбындағы ғылыми еңбектері елімізден бөлек, шетелде де танымал. Ауыспалы тоқ электрхимиясы атты жаңа

жаңа аллея химия ғылымын дәріптеп, болашақ ғылыми бастамаларға шабыт берер кеңістік болады деген пікір айтылды.

Халықаралық конференция әрі қарай секциялық отырыстармен жалғасын тапты. Онда 8 тақырып бойынша ғылымның ең өзекті мәселелері қарастырылды. Атап айтқанда, қазіргі химияның іргелі және қолданбалы аспектілері, бейорганикалық заттар мен материалдардың инновациялық технологиялары, органикалық синтез және мұнай химиясы, фармацевтикалық инженерия мен биотехнологиялық процестер, экология және жасыл химия, сондай-ақ химиялық өндірістердің тұрақты дамуы мәселесі талқыланды.

Сонымен қатар силикатты, металлургиялық және композициялық материалдар, мұнай-газ технологиялары мен шикізатты өңдеудің химиялық процестері және педагогикалық химия мен химиялық білім берудің заманауи трендтері секілді бағыттар бойынша да мазмұнды пікір алмасулар ұйымдастырылды.